

З. Й. КУНЬЧ
(Львів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ЧУЖОМОВНОГО ВПЛИВУ НА УКРАЇНСЬКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНУ ТЕРМІНОЛОГІЮ

Закцентовано увагу на проблемах, що виникають у сучасній українській науково-технічній термінології через посилення чужомовних впливів. Зокрема йдеться про насичення наукових текстів варваризмами та граматичними англізмами, з'ясовано передумови цього процесу і зроблено висновок щодо потреби його зупинити.

К л ю ч о в і с л о в а : українська термінологія, галузева терміносистема, термін-запозичення, іншомовний елемент, англізм.

Місце запозичень у терміносистемах вивчали наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. такі українські вчені, як В. В. Акуленко, Т. Р. Кияк, Т. І. Панько, Л. О. Симоненко, І. М. Кочан, А. С. Д'яков та ін. Досліджуючи терміни з міжнародними компонентами в сучасній українській мові, І. М. Кочан розглядає питання співвідношення національного й інтернаціонального в термінології. Зокрема вона зазначає, що процес інтернаціоналізації термінології, попри те, що “вважається об'єктивним і прогресивним”, має і “негативні властивості, які ведуть до денационалізації терміносистем, витіснення національних термінів і терміноелементів” [2, с. 16]. Сьогодні питання вживання запозичень у термінології постає особливо гостро через вкрай негативне явище, яке актуалізується в нашій мові, – через навалу англізмів у мові української науки. Найактивніший вияв цього процесу простежуємо в галузі інформаційних технологій, маркетингу, фінансів, суспільно-політичного життя. Завдання нашого дослідження – зацентувати увагу саме на негативних наслідках іншомовного впливу в лексиці й термінології. Об'єктом розвідки є терміни-запозичення, які з'являються в українських галузевих терміносистемах останнім часом.

Запозичені термінологічні елементи, особливо морфеми давньогрецького і латинського походження, добре придатні для термінотворення, оскільки якнайкраще відповідають основним ознакам термінів (однозначність, стилістична нейтральність, точність, короткість, відсутність експресивності, суб'єктивно-оцінних відтінків тощо). Саме цим українські термінознавці (Т. І. Панько, Ф. О. Циткіна, І. М. Кочан та ін.) пояснюють те, що інтернаціоналізація термінологічних систем є одним із природних і вагомих шляхів їхнього самобутнього розвитку. З другого боку, наявність власних відповідників до запозичених термінів засвідчує багатство й самобутність української наукової мови. Тому цілком справедливою є тенденція до якнайактивнішого залучення питомих слів у ролі термінів. Термінологи активно працюють над виробленням наукових засад конструювання українських варіантів термінів на позначення нових понять, роблять спроби повернути терміни, заборонені в 30-х рр. ХХ ст.

Слушною й цінною вважаємо думку з цього приводу визначного українського мовознавця Ю. Шереха (Шевельова), який зазначав: “У випадках однозначності свого слова і чужого загалом перевагу мусить мати своє слово, наприклад, у таких конкурентних парах, як *відсоток – процент, поступ – прогрес, пішохід – тротуар...* Але чуже слово може лишитися як другорядний синонім, збагачуючи цим словник. Згодом воно може набрати особливого значення, вужчого або ширшого, і тоді воно стане особливо корисне. Так сталося з багатьма етранжизмами, позиченими в нашу мову. Наприклад, первісно однозначні були слова в таких парах, як *супровід і конвой, жах і терор, прохід і пасаж, повідомлення і рапорт, справа і афера*, а тепер іншомовні слова набрали особливого, звуженого значення: *конвой* означає не всякий супровід, а при арештантах, *терор* – не взагалі жах, а систему жахних політичних переслідувань, *пасаж* – не взагалі прохід, а прохід між крамницями в будинку, *рапорт* – не взагалі повідомлення, а службове повідомлення вищій інстанції, *афера* – не взагалі справу, а незаконну, нечисту справу” [6, с. 45]. Саме на таких засадах стояло українське термінознавство останні два десятиліття. Сьогодні ж ситуація суттєво викривлюється через активне залучення до терміносистем новітніх запозичень.

З’ясуємо насамперед аргументи, які висувають прихильники цього процесу. Найяскравіших ми виявили три. По-перше, побутує теза, що активне вживання слів іншомовного походження, особливо так званих інтернаціоналізмів, тобто слів, які з однаковим значенням і подібним звучанням функціонують у більшості сучасних європейських мов, є корисним і правильним, оскільки це спрощує міжнаціональну комунікацію, робить науковий текст доступнішим для перекладу іноземними мовами. Цю думку вважаємо засадничо хибною, адже створюючи науковий текст українською мовою, ми, очевидно, орієнтуємо його насамперед на українського читача. Будь-який неукраїнський читач для сприймання наукової інформації українською мовою потребує або перекладу, або вивчення української мови. А “полегшене” сприймання термінів-запозичень в науковому тексті аж ніяк не допоможе зрозуміти цілісний текст. По-друге, деякі науковці, хизуючись своїм знанням англійської мови, використовують у термінології та й лексиці загалом англійські варваризми, покликаючись на відсутність в українському словнику слова з аналогічним значенням, а англійський термін, на їхній погляд, якнайточніше передає суть означуваного поняття. Маємо констатувати, що проблема, звісно ж, не у бракові словотвірних можливостей української мови, про що свідчать такі видання, як “Словник-довідник. Нове в українській лексиці” (2002), “Словник лексико-словотвірних інновацій” (2004, 2007). По-третє, висувають ідею про те, що в сучасних умовах виявляє себе “прагнення учасників мовного контакту до взаємного пристосування та спрощення мовних систем, що призводить до інтенсифікації процесів запозичування у взаємодіючих мовах” [4]. Проте зауважимо, що такого “взаємного пристосування” поки що не помічено з боку англійської мови.

Академік Л. А. Булаховський, детально досліджуючи наслідки контактування мов, застерігає: “Корисність запозичання перетворюється у

свою протилежність, коли через невпинний тиск численних запозичень у носіїв мови, що йому (цьому тискові) підлягають, занепадають власні творчі сили на мовній ділянці та не розвивається (слабшає) контакт з прямими носіями мовної стихії. Сила рабського запозичання в певних соціально-історичних умовах може призвести всередині народу або соціальної групи до шкідливого або небезпечного для її цілості розпаду, і не дивно, отже, що деякі народи проти цього енергійно борються і знаходять у цій боротьбі красномовних захисників права народів бути в цьому відношенні самими собою” [1, с. 270].

Навалу англізмів в українську мову, на наш погляд, спричинили психолого-ментальні особливості сучасного українського суспільства, низький рівень мовної культури. Мовознавець П. О. Селігей із цього приводу зазначає: “Якщо раніше своєрідності української наукової мови найбільше вадили політичні перешкоди й заборони, то сьогодні на заваді стоїть якась упереджена, зашкарубла невіра мовної спільноти в її творчі можливості” [5, с. 163].

Зазначимо, що мода на вживання запозичень із тих чи тих мов у різні історичні періоди під впливом певних позамовних чинників з’являється і зникає. Внаслідок цього одні запозичення міцно утверджуються в мові, стають її надбанням, а інші відходять далеко в пасив. Наприклад, на початку ХХ ст. часто вживаними були слова *парцеляція* (“поділ землі на дрібні ділянки”), *анакорет* (“відлюдник”), *атрамент* (“чорнило”) тощо. Сьогодні ж їх практично не використовують. Як влучно зазначив А. Содомора, ““модне”, на щастя, не є синонімом до “вічного”, радше – антонімом” [Цит. за 5, с. 95]. Отож, імовірно, мода на англійські запозичення теж поступово відійде. Але сьогодні англійський наступ заповнив не лише науковий стиль української мови, а й офіційно-ділову, публіцистичну та й розмовну сфери. Як справедливо наголошує І. Фаріон, “англійські запозичення прорвали греблю нашої мови не так з огляду на процеси глобалізації, чи інтернаціоналізації світу, як через невіднайдена сили у самій собі – себто мові” [5, с. 163]. Тобто через психологічну слабкість носіїв української мови, через їхнє недбале ставлення до екології українського слова сучасні наукові тексти переобтяжені надмірною кількістю термінів-запозичень.

У сфері інформаційних технологій побутують терміни *інтерфейс* (скупність засобів, методів і правил взаємодії між елементами системи), *клас-тер* (кілька незалежних обчислювальних машин, що використовуються спільно і працюють як одна система), *драйвер* (комп’ютерна програма, за допомогою якої операційна система отримує доступ до керування апаратним забезпеченням), *хаб* (вузол мережі), *джойстик трекбол* (пристрій введення інформації про відносне переміщення для комп’ютера), *тачпад* (сенсорна панель); у суспільно-політичній термінології використовують терміни *моніторинг* (комплекс засобів для відстеження стану і тенденцій розвитку процесів), *екзит-пол* (післявиборче опитування), *електорат* (прихильники певної політичної сили), *імпічмент* (дострокове припинення повноважень посадовця); фінансово-банківська галузь наповнилася термінами *таймінг* (найсприятливіший момент для купівлі чи продажу акцій на біржі), *такс-*

курс (передбачуваний курс цінного папера), *франчайзинг* (форма співпраці великого й дрібного підприємства), *хайринг* (середньотермінова оренда транспортних засобів), *ф'ючерс* (вид угоди на товарних і фінансових біржах), *хеджування* (форма страхування ціни та прибутку у ф'ючерсних угодах), *цесія* (відступлення іншій особі права вимоги в зобов'язанні), *чойс* (завершення торгової валютної сесії з рівним котируванням попиту й пропозиції), *шомаж* (страхування втрат, що виникають внаслідок зупинки виробництва у зв'язку зі стихійним лихом).

Український негативний прояв іншомовного впливу на мовлення сучасної науки — це порушення граматичних норм сучасної української мови. Послугуючись англійськими інформаційними чи науковими джерелами, українські науковці дедалі частіше вживають граматичні англізми. Так, все поширенішою стає англійська модель препозитивного вживання іменника у функції означення, наприклад, *бізнес-план* (доречно було б *діловий план* чи *бізнесовий план*), *маркетинг-директор* (українська модель *директор з маркетингу*), *екстерн-баланс* (*зовнішній баланс*), *екстра-дивіденд* (*додатковий дивіденд*), *онлайн-спільнота* (*віртуальна спільнота*), *інтернет-ресурси* (*інтернетні ресурси*, *ресурси з інтернету*) тощо. Початок цьому граматичному явищу поклали лексичні запозичення англійських усталених словосполучень, які сприймалися в українській мові як складені слова, на зразок *стриптиз-бар*, *гольф-клуб* тощо. Проте сьогодні це явище вийшло за межі лексикології, його застосовують навіть у власних назвах, побудованих за цією моделлю, до того ж написаних без дефіса: *Мрія банк*, *Родовід банк*, *Фастум гель* тощо.

Усвідомлена чи неусвідомлена потреба широко застосовувати власне українські слова у ролі термінів є підставою для синонімічності багатьох сучасних термінологічних одиниць із різних галузей знань — запозичене і власне українське слово: *екстерналії* — *зовнішні впливи*, *дефіцит* — *нестача*, *субститут* — *замінник*, *прерогатива* — *перевага*, *контракт* — *договір*, *екземпляр* — *примірник* тощо. Деякі яскраві варваризми знаходять у нашій мові традиційніші адаптовані іншомовні варіанти: *сюрвей-рипорт* — *аварійний сертифікат*, *екаутант* — *фінансист-бухгалтер*, *консалтинг* — *консультування*, *аутсорсинг* — *субпідряд* тощо. Хоча чимало мовознавців схиляються до думки, що паралельне використання обох синонімів-дублетів є тимчасовим явищем “із перспективою вибору єдиної форми після апробації варіантів у науковому обігу” [3, с. 88], на нашу думку, таке паралельне використання термінів-синонімів має підстави для тривалого існування. Насамперед, це зумовлено, як видається, саме функціональними засадами наявності синонімів у мовленні — урізноманітнення викладу, уникнення монотонності, повторів. Адже синонімія тісно пов'язана з культурою мови. Навіть суто науковий текст, точний і однозначний із потреби, не може бути перенасичений тими самими словами, тому з огляду на мовну культуру автори шукатимуть можливостей вживати дублетні форми. Крім того, наш висновок підтверджує те, що деякі терміни-дублети з'явилися в мові не сьогодні, а функціонують у ній вже тривалий час і не відходять у пасивний словник, наприклад, деякі названі вище пари.

Найважливішою причиною нинішньої засміченості та невиправданої перенасиченості української мови іншомовними запозиченнями вважаємо бездіяльність державних інституцій, покликаних здійснювати мовну політику. Так само, як і в природоохоронній сфері, поліпшення стану мовної екосистеми не відбувається без системних і наполегливих зусиль. Волання лінгвістів-термінознавців щодо потреби захищати мову від посиленого англomовного впливу має не надто чутне відлуння. Безумовно, активною підмогою стають фахівці з різних галузей знань, які дбають про якість терміносистем. Величезні напрацювання належать таким науковцям, як О. Д. Кочерга, М. Д. Гінзбург, Б. Є. Рицар, М. Й. Ганіткевич, Р. В. Рожанківський, А. Г. Загородній та ін. Саме ці вчені докладають чимало зусиль для того, щоб зберегти національний дух української термінології в умовах сучасних глобалізаційних процесів. Адже творити назви наукових понять належить не лише сліпо наслідуючи іншомовні моделі – існує чимало інших морфологічних і семантичних способів термінотворення. Проте для того, щоб українська термінологія не втратила своєї національної специфічності, потрібні психолого-ментальні передумови. У свідомості українців повинна утвердитися мода на українське, прагнення не допускати в своє мовлення надмірної кількості запозичень, висока мовна екологічна культура. Для цього знавцям і шанувальникам української мови – філологам та нефілологам – потрібна дієва допомога з боку державних органів влади всіх рівнів, працівників освітньо-виховної системи (від дитсадка до аспірантури), громадсько-політичних об'єднань, таких суспільних інститутів, як церква, сім'я, неурядових організацій, просто представників громадськості – окремих осіб з високим рівнем національної і суспільної свідомості. Адже мовлення сучасного науковця має бути взірцем чистоти, точності, правильності, яскравості. Дотримання еталонної якості мови в українських наукових текстах має стати частиною державної мовної політики.

Свою посильну участь у цій важливій справі може взяти кожен філолог – викладач вищої школи. Адже до навчальних планів усіх напрямів підготовки входять дисципліни, програми яких передбачають вивчення тем, дотичних до нашої проблематики. Це “Українська мова (за професійним спрямуванням)”, “Українське термінознавство”, “Основи риторики”, “Практична стилістика української мови”, “Ділова українська мова” тощо. Та й фахівцям професійної підготовки слід акцентувати увагу своїх молодих колег на проблемах творення та функціонування термінологічних систем. Лише спільні зусилля науковців різних профілів допоможуть виправити ситуацію і припинити нестримну навалу чужомовного впливу на українську термінологію та й мову загалом.

1. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. Серія друга. Вибр. пр.: У 5 т. – К.: Наук. думка, 1975. – Т. 1. – 270 с.
2. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові: Монографія. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івані Франка, 2004. – 519 с.
3. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. – К.: Видав. дім “КМ Академія”, 2004. – 164 с.

4. *Олійник А. Д.* Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2002. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/5617.html>.
5. *Фаріон І.* Мовна норма: знищення, пошук, віднова: Монографія. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. – 328 с.
6. *Шерех Ю.* Нарис сучасної української літературної мови. – Мюнхен: Вид-во “Молоде життя”, 1951. – Ч. 3: Наукове товариство ім. Шевченка. Бібліотека українознавства. – 402 с.

Z. Y. Kunch

PROBLEMS OF FOREIGN LANGUAGE INFLUENCE ON
THE UKRAINIAN SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMINOLOGY

The paper dedicated to the problems appearing in modern Ukrainian scientific and technical terminology under the influence of foreign language. Particularly it deals with barbarisms and grammatical Anglicism spread into scientific texts; premises of the process are identified; the necessity to stop it is concluded.

Key words: Ukrainian terminology, branch terminological system, borrowed terms, foreign language elements, Anglicism.